

kolegijumu, gde je odbio da ostane na ručku saznajući da su unijati, zapisao je sledeće: "I sad, kad pomislim oni slučaj, užasavam se, kakva je užasna vešt predrasudjenije! Oni isti mladići, moji vršnjaci, koje sam malo pre s neiskazanom radošću gledao, kolik da su mi mila braća i srodinci, kako čujem da su unijati, učine mi se dugojači i strašni neprijatelji, koji pogibel moju žele i ištu. Preblagi i večni Bože, kako i otkud to u ljudma biva, da ista ljubov tvoja slatka i večna, koja bi im morala služiti za sojuz sveštenijega srodstva, vernejšega društva i serdečnejše preslatke ljubovi, ta ista ljubov tvoja, koju ljudi krivo razumevajući i zloupotrebljavajući, služi im na razdeljenije i ljutu mrzost" (Obradović, 1788). Stereotipi o susednim narodima koji su ili slabo poznavani ili nisu uopšte poznavani, nastaju paralelno sa nastankom nacionalizma koji svoje "pozitivne" zahteve definiše primarno preko "negativnih" svojstava "drugih". Zato su stereotipi o "drugima" nužni za identifikaciju, ne toliko njih, koliko "sebe" samih, jer tek kroz oveštale stereotipe o "njima" "mi" se pojavljujemo kao reper koji koriguje, "naše" pozitivne osobine prirodno proističu iz "njihovih" negativnih. Ako su oni prevrtljivi i nemoralni a mi ipak živimo sa njima, kako to objasniti nego našom tolerancijom. Ako su oni inferiorni i na nivou praistorijskog čoveka a mi hoćemo da ih ostavimo da žive u "našoj" staroj luci Drač, kako to objasniti nego našom velikodušnošću. Ako nas oni iskonski mrze a mi hoćemo da ih prihvatimo u svoju naciju, kako to objasniti nego našom širinom. Ali to je tek prvi korak u nastanku stereotipa. Pozitivno i negativno, "mi" i "oni", tek je korak ka važnijem pitanju – ko je u pravu, na čijoj je strani istina? Politički zahtevi shvatani kao nacionalni interesi moraju imati argumente vanpolitičke prirode. "Naš" opstanak nasuprot "njihovom" ataku, "naša" pravda nasuprot "njihovoj" prevrtljivosti – pretvaraju se u najozbiljnije argumente, uverljive svima sem "njima".

Bez "neprijatelja" nema ni grupe niti bilo koje zajednice koja se definiše primarno preko suprotstavljenosti sopstvenih interesa tuđim. Do koje mere će interesi (pokriveni mitovima) integrisati grupu, tj. stvoriti "naciju", a od kada će grupa stvorena na interesima (pokrivenim mitovima) početi da integriše u sebe pojedinca, pitanje je dugotrajnog razvitka društva. Svaki politički interes definisan je kao grupni odnosno nacionalni i prisutan je kao suprotstavljenost drugoj grupi. Privid da su neprijatelji druge nacionalne grupe utiče na bujanje nacionalizma čak i kad se ne priznaje da su "druge" grupe stvarno "druge". Primer je odnos prema Muslimanima u Bosni, "Srbima katolicima" u Dalmaciji, Makedoncima... Iz uverenja o hiljadugodišnjem postojanju specifičnog "nacionalnog bića" sa svojom istorijom, jezikom, teritorijom i težnjama, proističe odnos prema svima koji se ne podvode pod isto nacionalno ime. Činjenica da su "neprijatelji" bili i pravoslavni i katolici i muslimani, i oni koji govore istim i oni koji govore različitim jezikom, i oni koji žive na istoj i oni koji ne žive na istoj teritoriji, upućuje na zaključak da su nedovoljne a željene asimilatorske sposobnosti, s jedne, i državne ekspanzionističke težnje, s druge strane, određivale negativno usmeranje, a ne bilo kakva stvarna narodna svest o sopstvenom razlikovanju od drugih.

I na kraju, šta je sa onim "jezgrom istine" u stereotipima koji mnogi teoretičari pominju i prihvataju kao sastavni deo sadržaja stereotipa? Kako su nacionalni stereotipi prihvatljivi samo uz pretpostavku da postoje nacionalni "karakter", i "jezgro istine" u njima bi podrazumevalo prihvatanje nacije kao velike individue koja nosi određena prepoznatljiva i nepromenljiva svojstva. Čak i kada bi nacija to bila, kao što nije, postavlja se pitanje koji bi broj njenih pripadnika, nosilaca određene osobine, bio relevantan za ocenu postojanja "jezgra istine" u njenom stereotipnom viđenju? Odnosno, koliko miliona junaka je potrebno da poseduje nacija da bi postojalo "jezgro istine" u oceni njenog junačkog "karaktera"? I ko je sudija koji će proceniti junaštvo i izbrojati junake? Ako je odgovor da je istorija relevantan sudija, da se u njoj pokazuju nacionalni "karakter", onda bi ona, nacionalna istorija, uvek imala jednosmeran i nepromenljiv tok – kod "junačkih" nacija bila bi uvek junačka, kod "kukavičkih" uvek kukavička. A ipak, uvek "junačke" i uvek "kukavičke" istorije razlikuju se samo u tome što menjaju mesto u zavisnosti od toga da li o njima pišemo "mi" ili "oni".

1.

NACIJA

"Rodio sam se – bez svoje krivice. Krstili su me i zapisali da pripadam izvasnoj veri i odmah s tim natovarili na mene red bezbednosti – bez mog odobrenja. Uveli su me u društvo sa izvesnim običajima i zakonima, propisali mi pravila za svaki korak u životu, ne pitajući da li se ja slažem sa tim pravilima. Ako ne priznajem običaje, protiv koji se može biti buni moj um i moje osećanje, odmah viču: kvari moral! razvraća društvo!" (Marković, 1870–ih).

"Pogledajte s ovom idejom na umu francusku istoriju i proučite kakvim je putem, kroz kakve muke i tegobe, postala sadašnja jedna i nerazdeljiva francuska otadžbina. Neobična tvorna državna snaga spojila je u jedno i opasala jednom državnom mišlju sve ono što je ušlo u geografsku celinu države, ne pitajući niti šta je, ni otkud je, niti koga je roda i plemena. Balkansko Poluostrvo jednako izgleda kao što su one gore pomenute zemlje izgledale tek usred srednjeg veka. Balkansko je Poluostrvo i sad pozornica bukvarske ljute nacionalne borbe među narodima srodnim i nesrodnim. Ono što je u drugim zemljama milom ili silom odavno prekrhano i salomljeno, na Balkanskom je Poluostrvu još u punom jeku sile svoje. Na Balkanskom Poluostrvu nijedan od naroda naseljenih na njemu nije uspeo da nadvlada ostale; nijedan jezik nije mogao da svuda izbiže iznad ostalih; nijedno pleme nije moglo da razvije prosvetu tako nadmoćnu, da joj se ostala plemena ne bi mogla odupirati. Mi smo malo čas pokazali, kako dosadašnji razvitak nacionalne politike malih balkanskih država ide upravo skroz protiv onome, čemu bi trebalo da teži" (Novaković, 1890).

Moderna nacija se javlja u 19. veku i na balkanskom prostoru, kao integrišuća kategorija čiji je cilj bilo stvaranje identiteta za brojno rascepkano (zaostalim feudalnim odnosima, religijom, državnim granicama velikih carstava i tako dalje..)